

ІЗ ДОСВІДУ ВІТЧИЗНЯНОЇ БІОГРАФІКИ

УДК 82-94+81'42(477)"1920/1930"
<https://doi.org/10.15407/ub.22.085>

Надія Іванівна ЛЮБОВЕЦЬ,
кандидат історичних наук,
завідувачка відділу теорії та методики біобібліографії
Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки
України імені В. І. Вернадського (Київ, Україна)
<https://orcid.org/0000-0002-8811-6627>
lyubovets@nbuv.gov.ua

МЕМУАРНИЙ НАРАТИВ ЧАСОПISУ «УКРАЇНА»: АВТОРИ / ГЕРОЇ ТА ФОРМИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЙ

Мета статті — вивчення мемуарного нарративу часопису «Україна» у вуальському вимірі, його характерних особливостей у джерелознавчому та комунікативному контексті, різних форм репрезентацій, кола героїв / авторів, його ролі в формуванні національного історичного дискурсу, української ідентичності та тогочасних ідеологічних засад. *Методологія* дослідження ґрунтується на застосуванні загальнонаукових методів систематизації та класифікації, принципах історизму, об'єктивності та дискурс-аналізу (метод дослідження змісту). *Наукова новизна* статті полягає в дослідженні мемуарних текстів часопису «Україна» як важливого історико-біографічного джерела української історіографії та інструмента комунікації в науковому та суспільному середовищі задля утвердження національної ідентичності та визначення ідеологічних орієнтирів у складних умовах наступу радянської влади. *Висновки.* Мемуарний нарратив часопису «Україна» розглянуто як культурно-історичний феномен, важливий джерелознавчий сегмент української історіографії, ґрунтовне історико-біографічне джерело, комунікативний ресурс академічної спільноти та соціуму, механізм трансляції/впливу української науки на суспільство задля формування національно орієнтованих смислів та створення кола власних героїв. Зазначено, що мемуари, надруковані на сторінках «України», стали невіддільною частиною національного історичного дискурсу, що дало змогу актуалізувати в суспільстві історичну роль провідних діячів у боротьбі за національні права українців, показати тяглість національної історії та історичної науки з метою консолідації українського суспільства та формування національної / соціокультурної ідентичності.

Ключові слова: часопис «Україна», мемуари, автори / герої, академічний та суспільний дискурс, комунікація.

Важливий етап в еволюції української мемуарної традиції початку ХХ ст., який сформувався на тлі національно-визвольних змагань 1917–1922 рр., пов'язаний із формуванням УАН–ВУАН, її Постійних

комісій, науково-дослідних кафедр та видавничих проєктів. Окремі контексти академічного виміру історико-біографічних студій розглядалися у вітчизняній історіографії в ґрунтовних академічних працях з історії НАНУ ¹, окремих її комісій ², дослідженнях окремих науковців. Зокрема, С. М. Ляшко створила колективну біографію діячів Постійної комісії для складання біографічного словника діячів України при УАН–ВУАН, Л. І. Буряк досліджувала комеморативний складник у діяльності Історичної секції ВУАН та академічну біографіку зазначеного періоду, частиною якої були мемуари, Н. І. Любовець — мемуарний наратив академічного збірника «За сто літ» тощо [1–4]. Однак мемуарний наратив початку ХХ ст. потребує подальшого вивчення як культурно-історичний феномен, інструмент наукової та суспільної комунікації задля консолідації українського суспільства на тлі формування національної / соціокультурної ідентичності.

Попри столітній розрив, нині можемо говорити про тотожність завдань сучасної академічної науки і тими викликами, які стояли перед українськими вченими в 20–30-х рр. ХХ ст. Ідеться про поглиблення ідентифікаційних суперечностей у суспільстві, які ставали на заваді консолідації українського суспільства. Ці суперечності, як правило, спричинені насамперед війною і нетолерантністю, соціальним зuboжінням, проявами конфронтації, конфліктами між владою і суспільством, втратою осмисленої перспективи майбутнього тощо [7, с. 5]. Соціокультурна / національна ідентичність формується у сфері культури, науки, мистецтва, політики, комунікації і є основою для створення в суспільстві єдиної системи смислів, переконань, уявлень про свою країну та дає змогу усвідомити себе кожному індивіду частиною спільноти. Формування соціокультурної / національної ідентичності потребує цілеспрямованої діяльності в різних сферах з конструювання спільних смислів, норм, цінностей і моральних кодів, що сприяють консолідації суспільства. Представники історичної академічної науки 20–30-х рр. ХХ ст. розуміли цю місію і активно долучилися до процесу трансляції в інформаційний простір національно орієнтованих історико-біографічних текстів. Мемуарні наративи, серед інших, належать до таких «текстів впливу», які формують ідентичності самих авторів та тих, хто вступає з ними в діалог / комунікацію та здатний творчо

¹ Див.: Історія Національної академії наук України. 1924–1928: док. і матеріали / Відп. ред. О. С. Онищенко [та ін.]. Київ, 1998. 762 с.; Історія Національної академії наук України в суспільно-політичному контексті. 1918–1998 / С. В. Кульчицький та ін.; ред. Ю. О. Храмов. Київ : Фенікс, 2000. 527 с.

² Див.: Постійна комісія УАН–ВУАН для складання біографічного словника діячів України. 1918–1933. Документи. Матеріали. Дослідження / Авт.-упоряд. С. М. Ляшко. Київ : НБУВ, 2003. 688 с.

засвоїти досвід Іншого. Не менш важливе значення мало ставлення в академічному середовищі до спогадів як важливого чинника української історіографії та збереження / відтворення історичної пам'яті.

Часопис «Україна» як академічний видавничий проект був однією з найбільш вдалих та ефективних гуманітарних платформ для трансляції нових смислів у національно-культурному просторі, зокрема й завдяки репрезентації історико-біографічних та мемуарних наративів. Вивчення кола авторів / героїв та форм репрезентації спогадових текстів дасть змогу простежити нові тенденції в еволюції мемуарної традиції, визначити їх комунікативний потенціал та ціннісні орієнтири тогочасної академічної спільноти.

Виклад основного матеріалу. Серед інших академічних видань часопис «Україна» був одним із знакових у становленні вітчизняної історичної науки в 20–30-х рр. ХХ ст. та еволюції мемуарної традиції. Шлях «України» до високих стандартів наукового часопису був не простим і розтягнутим у часі. Починається він у 1907 р., коли, відповідно до викликів часу, журнал «Киевская старина»³ був перейменований на «Україну»⁴, цим демонструючи перехід від регіональних до загальнонаціональних вимірів. У редакційній політиці передбачалося залишити «Україну» науковим органом, однак розширити зміст за рахунок сучасних подій, що потребувало, на думку редакції, «...широї заповоги наших земляків»⁵. Отже, було зазначено потребу не лише змінити назву, а й актуалізувати сучасні події на сторінках часопису та піднести його на загальнодержавний рівень. Редакція «України» планувала стати друкованим органом Українського наукового товариства (УНТ), але в цей період Товариство віддало перевагу виданню своїх «Записок Українського наукового товариства у Києві» (далі «Записки»), що призвело до закриття часопису⁶. Однак

³ Редакція «Киевской старины» ще 1906 р. проголосила рішення припинити видання часопису з огляду на матеріальний стан.

⁴ Історію часопису вивчав А. Жуковський, зокрема у статті «Михайло Грушевський і журнал „Україна“» (Український історик. 1986. № 1–2. С. 5–20); у сучасних умовах І. І. Савчук здійснила реконструкцію діяльності часопису та проаналізувала його зміст як важливий складник української національної історіографії першої третини ХХ ст., де побіжно згадується і мемуарна частина [7; 8].

⁵ Од редакції. *Україна*. 1907. Т. 1. Кн. 1. С. V.

⁶ Протягом 1907 року вийшло 4 томи журналу в 12 книжках. Сталі структури у виданнях 1907 р. журнал не мав, умовно можна виділити першу частину з рубриками «Статті», «Замітки і матеріали», «Бібліографія», «По журналах» або «Огляд журналів» і «Хроніка» наукового життя та другу – із «3 українського життя», де регулярно подавали огляд політичних, культурних подій, розвитку науки і освіти в Україні.

згодом стало зрозуміло, що лише «Записки» не в змозі задовольнити інтерес громадськості до висвітлення загальних тем з української історії, літератури, мистецтва тощо. Тому було ухвалено рішення про створення ще одного друкованого органу Товариства, який і було названо «Україна» — як науковий тримісячник українознавства, що розпочав свою роботу навесні 1913 р. на тлі підготовки Шевченківського ювілейного свята, що припадало на лютий 1914 р. Цей новий проєкт «України» здійснювався уже під проводом Михайла Грушевського та, як було зазначено на титулі, за участю Федора Корша, Ореста Левицького і Олексія Шахматова, одвічального редактора — Костя Михальчука⁷. Однак і на цей раз видання проіснувало лише рік і встигло видати чотири номери. Причиною стало те, що розпочалася Перша світова війна, яка розірвала зв'язок між російською частиною України та австрійською⁸, «...забрала масу співробітників на фронт, нарабила великої руїни в західних частинах нашої землі і викликала люті заходи ворогів українського народу на останнє знищення його»⁹. Окрім того, був заарештований сам головний редактор видання — Михайло Грушевський. В умовах Першої світової війни київська цензура заявила про можливість видання лише «общерусскою правописю», тому УНТ змушене було заявити про припинення виходу «України»¹⁰. Повернулися до цього видавничого проєкту лише 1917 р. після скасування усіх цензурних заборон, однак тогочасна воєнно-політична ситуація не дала можливості працювати редакції на повну силу¹¹.

Нове дихання часопис отримав 1924 р., коли було відновлено його вихід як наукового журналу українознавства, що пов'язано насамперед із діяльністю М. Грушевського, який повернувся в Київ після еміграції та розгорнув велику науково-організаційну роботу з розбудови академічної історичної науки у ВУАН. Видання позиціонувалось як орган історичної секції академії та виходило за загальною редакцією голови секції М. Грушевського. Незважаючи на тернистий шлях «України» до стабільної наукової роботи на ниві українознавчих студій, навколо цієї ідеї йому вдалося консолідувати великий інтелектуальний науковий потенціал. Завдяки йому часопис став невіддільним складником розвитку історичної науки, її інституалізації в добу національ-

⁷ Див.: Україна. 1914. Кн. 1.

⁸ У редколегії були представники і Києва, і Львова.

⁹ Від редакції. *Україна*. 1917. Кн. 1. С. 5.

¹⁰ НТШ у цих умовах зробило спробу продовжити видання під назвою «Український Науковий Збірник» у Москві, де було видано по випуску 1915 та 1916 рр. (Кн. 16–17).

¹¹ Протягом 1917 та 1918 рр. побачило світ 6 номерів видання, після чого знову була перерва аж до 1924 р.

ного відродження, що віддзеркалював її тогочасний стан, який розвивався в складній ситуації паралельного існування національно орієнтованого дискурсу та поступового і досить агресивного утвердження радянського. Маючи беззаперечний авторитет, наполегливість та чіткі цілі, головний редактор «України» об'єднав навколо часопису широку наукову спільноту. До роботи в часописі долучилися академіки, професори і співробітники академії — Д. Багалій, С. Веселовський, О. Гермайзе, О. Грушевський, В. Данилевич, С. Єфремов, А. Кримський, М. Макаренко, В. Міяковський, О. Новицький, В. Перетц, Ю. Полівка, М. Птуха, К. Студинський, Є. Тимченко, П. Тутковський, В. Щербина, Б. Якубський та ін¹².

Мемуарна традиція як складник загальнокультурного розвитку та історичної науки утверджувалась та розвивалась у нових обставинах на позиціях, проголошених редколегією як відродження української наукової праці від «...пре-історії й історії матеріальної культури та мистецтва, від мови, фольклору й письменства до історії соціальної і політичної, права, економіки, краєзнавства і революційної історії останніх часів»¹³. Тематично часопис був спрямований на друк матеріалів з літературного та громадського життя XIX й початку XX ст. — «...мемуарів, листувань, недрукованих літературних творів, цікавіших документів, з часів аж до останньої революції — всього того матеріалу, який ілюструє хочби й дрібнішими рисами ті соціальні, політичні й культурні умови останнього передреволюційного століття, що з історичною неминучістю сю революцію підготовляли»¹⁴. Своєрідним «реверансом» у бік робітників / радянської влади, що було вимушеним кроком в умовах утвердження радянської дійсності, на тлі намагань утвердити / зберегти національно орієнтований історико-мемуарний наратив, є визначення основної місії видання, яку редакція бачила в тому, щоб дати своєю появою «...імпульс науковій продукції і науковому єднанню робітників на ниві українознавства всіх частин нашої землі, як вістниця кращих і нормальніших умов культурного життя і наукової праці, як запоручниця того, що ся праця не марнуватиметься, а йтиме безпосередньо в науковий і культурний обіг». Такі «загравання» з радянською владою свідчили про розуміння науковою спільнотою історичних реалій та намагання адаптуватися до нових викликів. Редакція чітко визначає і свою читацьку аудиторію як наукову спільноту та суспільство в цілому — «культурний обіг»¹⁵.

¹² Див.: Україна. 1924. Кн. 1–2.

¹³ Від редакції. *Україна*. 1924. Кн. 4. С. 190.

¹⁴ Там само. Кн. 1–2. С. 5.

¹⁵ Там само.

Водночас редакція наголошувала на тому, що не буде друкувати матеріали, які належать безпосередньо до історії комуністичної партії, революції та статті на теми сучасного громадського життя, оскільки це входить в сферу інтересів інших видань¹⁶, тим самим відмежовуючись у міру можливостей від радянського нарративу. Особливо наголошувався науковий вимір видання — насамперед «...держатись рівня наукової, не популярно-наукової часописи...», однак закликала авторів використовувати у своїх розвідках «...можливо-приступний і легкий спосіб викладу»¹⁷. Такий підхід свідчить про намагання редакції консолідувати навколо часопису не лише академічні сили задля розвитку історичної науки, а й стати інструментом наукової та суспільної комунікації заради пропаганди національного історико-біографічного нарративу в умовах системного наступу нової радянської ідеології. Мемуари як складник цього нарративу запроваджувались у науковий обіг як ґрунтовне історичне та біографічне джерело, що може дати науковцю загальноісторичне тло, на якому відбувалося формування загальнонаціональних цінностей, національної самосвідомості. Водночас акцентувалося на спогадах як чиннику тяглості національної історії та історичної науки. Вони своїм художнім, емоційним викладом спонукали зацікавленого читача до переосмислення досвіду Іншого та формування власної історичної свідомості та ідентичностей.

Герої / автори

Одним із маркерів світоглядних засад часопису «Україна» розглядаємо героїв / авторів мемуарних текстів, що друкувалися на його сторінках. Адже формування національної історії, історичної пам'яті, у ширшому розумінні — формування ідентичностей, пов'язане із актуалізацією нових постатей / героїв, залучених у науковий та суспільний дискурс задля пропаганди їхнього внеску в національну історіографію та історію, щоб об'єднати суспільство навколо спільних ідей та цінностей.

Кожен історичний період характеризується формуванням свого пантеону героїв, залежно від основних соціально-політичних умов та кристалізації запитів суспільства. Тому цілком закономірною була увага редколегій часописів до цієї проблеми у вуанівському дискурсі 20–30-х рр. ХХ ст. як механізму трансляції / впливу історичної науки на суспільство задля формування національно орієнтованих власних героїв та смислів. Так само проблема «героїв», які зазвичай були й авторами, є знаковим маркером у розвитку мемуарної традиції, свід-

¹⁶ Від редакції. *Україна*. 1924. Кн. 1–2. С. 5–6.

¹⁷ Там само. С. 5.

ченням світоглядних позицій видавничих академічних проєктів та розумінням академічної спільноти своєї місії в утвердженні національної пам'яті, побудові міжпоколінневих контактів. Адже переосмислення та освоєння досвіду, цінностей та ідеалів представників минулих поколінь, налагодження діалогу з ними було важливим чинником становлення національної історичної науки та гуманітарної культури загалом. Редакційна колегія, М. С. Грушевський зокрема, послуговуючись цим переконанням, одночасно із друком історичних розвідок почали системно висвітлювати на сторінках часопису постаті національних героїв, насамперед — особистостей, які прислужилися українській справі. Зрозумілим був і підхід до кола цих героїв. Зважаючи на академічний вимір видання, перевагу надавали цілком свідомо науковцям та громадсько-політичним діячам, літераторам, тим, хто впливав на формування історичної пам'яті та національної самосвідомості. Це зрештою мало б формувати соціокультурну ідентичність у суспільстві, однак агресивний наступ радянської ідеології завадив цьому.

Аналіз часопису «Україна»¹⁸ дає змогу виокремити ключових осіб / героїв українського національного життя наприкінці XIX — на початку XX ст., що, на думку членів редколегії, були знаковими в історії України. Спогади про них стали частиною наукових розвідок та публікацій членів редколегії та дописувачів журналу. До них зараховано Михайла Драгоманова, Миколу Костомарова, Володимира Антоновича, Тараса Шевченка, Івана Франка, Михайла Коцюбинського, Пантелеймона Куліша та ін.¹⁹ На тлі досить широкого масиву мемуарного нарративу, представленого на сторінках «України», докладніше розглянемо мемуари М. Драгоманова, М. Костомарова та спогади про них. Адже якраз на прикладах цих героїв / авторів найбільш рельєфно продемонстровано основні підходи редколегії часопису «Україна» до мемуарних творів із погляду використання їх потенціалу (історико-біографічного джерела та комунікативного складника) у площині академічного дискурсу та їх репрезентацій. Водночас у публікаціях виокремимо основні підходи до форми репрезентації мемуарних матеріалів, їх тематичного спрямування, засобів комунікації в академічному та суспільному дискурсі.

¹⁸ Аналіз здійснено на основі вивчення змісту номерів з акцентом на 1924–1932 рр., коли журнал виходив як академічне видання, та використано покажчики змісту часопису : «Науковий часопис українознавства „Україна” (1907–1932)» (Київ, 1993) та «Бібліографічний покажчик змісту журналу „Україна” : Науковий Двохмісячник Українознавства» (на матеріалах фонду «Рідкісна книга») (Івано-Франківськ, 2009).

¹⁹ Див.: Додаток 1. «Спогади про видатних діячів на сторінках часопису „Україна”».

Михайло Драгоманов у мемуарному просторі «України»

Масштаб особистості Михайла Драгоманова (1841–1895) спонукав редакцію до розширеного формату подання історико-біографічної інформації про нього²⁰. Зокрема, було виділено спеціальну рубрику «Пам'яті Михайла Драгоманова», що вміщувала вступну статтю про діяча, наукові статті, спогади (про нього та його), публікацію документів та фотоматеріалів. Михайло Грушевський у своїй заглавній / передовій статті «Місія Драгоманова» говорить про необхідність «...пом'янути великого українського діяча та роздуматися над його працею і значінням в історії українського життя»²¹. Ювілейні матеріали були присвячені двом датам: тридцятиліттю з дня смерті Михайла Драгоманова та п'ятдесятиліттю його виїзду на еміграцію. Якраз емігрантський період, коли він виконував місію представника всього українського життя перед культурним світом²², на думку М. Грушевського, був маловивченим, але дуже важливим. Адже якраз від'їзд М. Драгоманова за кордон витяг «...українство з манівців провінціалізму і опортунізму на широкі шляхи світового культурного руху і змушував орієнтуватись на перспективи загального політичного і соціального визволення. На довгий час напрям українського руху пішов по рівнозначних у сих трьох його осередків: київського, львівського і женецького. Місія Драгоманова зробила з сього погляду епоху в українськiм житті»²³. Акцент на «місії» М. Драгоманова актуалізував у національному контексті роль однієї особи і її можливості в популяризації та активному «просуванні» національних ідей в процесі боротьби за розум та серця українців, що було важливим з погляду наступу радянської ідеології. Мемуарні наративи сприяли рельєфнішому і багатомірнішому відображенню життєпису цієї непересічної особистості і давали читацькій аудиторії приклади успішного особистісного зростання і подвижницької праці задля інтересів українства.

Знаковим маркером у процесі еволюції мемуарної традиції стало те, що в наукових розвідках про М. Драгоманова автори широко послуговуються спогадовими наративами як актуальним науковим джерелом. М. Грушевський у своїй праці використовував спогади самого М. Драгоманова²⁴, його близьких та друзів, листування (з І. Франком, С. Подолинським, П. Лавровим та ін.). На спогадах М. Драгоманова

²⁰ Див.: Додаток 2. «Спогади про Михайла Драгоманова на сторінках часопису „Україна”».

²¹ Грушевський М. Місія Драгоманова. *Україна*. 1926. Кн. 2–3. С. 5.

²² Там само.

²³ Там само.

²⁴ Мова йде про його «Австро-руські спомини» (Львів, 1867–1877).

та його листуванні (з І. Франком), спогадах О. Русова побудована стаття Ігната Житецького «Останній виїзд М. П. Драгоманова за кордон»²⁵. Сергій Шамрай віднайшов та подав до друку раніше не відомі спогади О. Русова про М. Драгоманова²⁶ за часів його викладання в університеті святого Володимира. Кирило Студинський у статті «Перша зустріч Михайла Драгоманова з галицькими студентами» також звертається до спогадів М. Драгоманова та листів (Мелітона Бучинського, Володимира Навроцького), розглядаючи його взаємини з галицьким середовищем. Цікавими матеріалами, які ілюструють оточення М. Драгоманова, його родину стали спогади Ірини Володимирівни Антонович²⁷, записані С. Глушком²⁸. Така джерельна база наукових біографічних розвідок підкреслює важливий джерелознавчий потенціал мемуарних наративів та свідчить про беззаперечне визнання науковою спільнотою статусу спогадів як повноправного історико-біографічного джерела. У цілому використання спогадів сучасників про М. Драгоманова дає можливість з'ясувати взаємини між діячами українського національного руху кінця XIX — початку XX ст., визначити мотиви важливих рішень кожного з них. Звичайно, що формат наукової розвідки більше спонукав авторів до вивчення обставин формування М. Драгоманова як лідера українського національного руху та науковця, менше — виокремлення обставин його особистого життя.

Окремим блоком у рубриці («Памяти Михайла Драгоманова») постають класичні спогади, що присвячені різним періодам його життя, які дають ґрунтовний матеріал для з'ясування історії його родини, навчання, викладання, ранніх етапів громадської діяльності. На особливу увагу заслуговують спогади його сестри Ольги Драгоманової-Косач²⁹ (Олени Пчілки). Вона так бачить призначення своїх мемуарів: «Можливо, що мої спогади виправлять деякі хибні відомості, подані в біографіях М. Д-ва, писаних людьми чужими, значно молодшими, людьми іншого життєвого поля, не досить обізнаними з життєвими обставинами того чи іншого давнішого часу. Можливо й інше: що хтось, читаючи мої спомини, знайде “зайві

²⁵ Житецький І. Останній виїзд М. П. Драгоманова за кордон. *Україна*. 1926. Кн. 2–3. С. 29–37.

²⁶ Шамрай С. Уривок споминів Ол. Ол. Русова про М. П. Драгоманова. *Україна*. 1926. Кн. 2–3 (17). С. 97–99.

²⁷ Донька Володимира Антоновича.

²⁸ Глушко С. Спомини Ірини Волод. Антонович про М. П. Драгоманова. *Україна*. 1926. Кн. 4 (18). С. 120–134.

²⁹ Пчілка Олена. Спогади про Михайла Драгоманова [з фотографіями]. *Україна*. 1926. Кн. 2–3 (17). С. 38–64.

речі”, зайві “дріб’язки”. Нехай не здивує! Я тієї думки, що інколи одно чиєсь речення, або якась подробиця не менш ясує певну постать, чи подію, ніж інша довша розповідь, або докладне свідoctво»³⁰. Важливість її спогадів у контексті формування М. Драгоманова як особистості обумовлена тим, що вони зростали разом. Дослівно вона зазначає: «...лише невелике число років одрізняє час його народження від мого: Михайло вродивсь у 1841-му році, а я в 1849-му. Однакова доба, одна сем’я, багато всяких інших обставин і зв’язків єднають моє життя з Михайловим»³¹. Її спогади насичені ліричними відступами, що змальовують красу природи, де народився М. Драгоманов і де минуло його дитинство, відомостями про сім’ю та її роль у формуванні його світогляду, його навчання. Хоча, за її словами, їй було: «Нелегко торкати дорогі тні, що смерть розлучила з ними навіки-вічні...»³². Олена Пчілка структурувала свої спогади на окремі розділи, які були, на її думку, найважливіші для висвітлення біографії брата, формування його як особистості: рід; оточення і хатня наука; у полтавських школах. Особливу увагу авторка звертає на формування ідентичності — «українську течію» в їхньому дитинстві, яка виборювала собі право на існування з московською³³. Більше за все українськість (насамперед ішлося про мову) проявлялась у «...близьким оточенню нашої дворової челяди і взагалі дрібної гадяцької людности», «...наших друзях, казках», «народній обрядності» («...пісень, казок, приповісток, обрядових примовлянь, єсть на мою думку ціла окрема царина, мовляли, “народньої словесности”: це розповідання снів»), що було «...просто таки нашою рідною, притаманною стихією»³⁴. Досить велику увагу Олена Пчілка звертала на причини виключення Михайла з Полтавської гімназії, так би мовити, знаючи це зсередини. Однак юний Михайло досить швидко знайшов вихід із прикрої ситуації, вирішивши поїхати до Києва в університет. Якраз цим і

³⁰ Пчілка Олена. Спогади про Михайла Драгоманова [з фотографіями]. *Україна*. 1926. Кн. 2–3 (17). С. 39.

³¹ Там само.

³² Там само.

³³ Щодо московської течії, то Олена Пчілка зауважує: «Можна сказати, вона вдиралася в наше життя з самого нашого народження, бо се-ж вона давала нам і наші родинні ймення: Міша, Ваня, Варя, Оля, – все по зразку московському. Українська фонетика сперечалась, не подавалась; виходило часом щось чудернацьке з іменами: тато звав дружину “Ліза” (Слізавета), а її сестри звали нашу маму – Лизя (неначе-б від слова «лизати»), “Міша” – вимовлялося “Миша”, неначе-б то звірятко “миша”. Але – дарма! з сим уже нічого не можна було зробити... До родичів своїх вдавалися ми, називаючи їх – по-московському: мамінька, папінька, тьотінька, бабушка, а далі вже – розмовлялося по-“простому”» (там само, с. 50).

³⁴ Пчілка Олена. Спогади про Михайла Драгоманова [з фотографіями]. *Україна*. 1926. Кн. 2–3 (17). С. 49–51.

закінчуються спогади — початком нового дорослого етапу в його житті, коли він міг розраховувати лише на себе. Цей процес Олена Пчілка змальовує такими словами: «Отже й виїзд до Києва — був уже інший: ніхто Михайла тепер не “віз”, як було давніш возив до Полтави — таго; Михайло поїхав сам, себ-то хоч і не сам, не один, а в товаристві з Миколою Шульженком, та тут вже ніхто не віз другого, обидва їхали “самостійно”, маючи перед очима чарівну юнацьку мрію — університет!»³⁵. Емоційного та інтимного забарвлення спогадам надають і світлини, якими їх проілюстровано, зокрема, подано фотографії самого Михайла Драгоманова (за часів навчання в університеті й після закінчення (1864 р., 1870-х рр.), світлини батька — Петра Якимовича і матері — Єлизавети Іванівни, сестри — Ольги Петрівни (Олени Пчілки) (1885 р.), помешкання в Гадячі, де він народився та кабінет-спальня в Софії, у якій він помер. Ілюстрація спогадів фотографіальними матеріалами сприяє створенню візуального образу героя як формують елементу біографічних реконструкцій [1, с. 39], дає змогу відтворити важливі моменти в житті Михайла Драгоманова, демонструє його «місця пам'яті», наближає його до читача, спонукає до діалогу з ним. Отже, фотографії стають невіддільним елементом його біографії, надаючи їй у поєднанні текстів та фотографій глибшого виміру.

Доповненням до спогадів Олени Пчілки стають архівні документи, що були віднайдені істориком, архівістом, археографом, краєзнавцем, літературознавцем Михайлом Михайловичем Бужинським (17.05.1879, Полтава — 1937, Харків) щодо його полтавського періоду життя, зокрема навчання в гімназії (заяви, екзаменаційні відомості, документи про звільнення, протоколи)³⁶. У цьому бачимо потенціальну можливість мемуарів спонукати до розширення джерельної бази біографічних розвідок, пошуку та оприлюднення нових спогадів, які заповнювали лакуни.

Зокрема, спогади Олени Пчілки та М. М. Бужинського, які обмежуються при висвітленні гімназійного періоду М. Драгоманова здебільшого його виключенням, підштовхнули ще одного автора — літературознавця, бібліографа, дослідника української та російської літератури Ієремію Айзенштока (1900–1980) повернутися до юнацьких років Михайла, зокрема до навчання в гімназії. Йому вдалося віднайти лист³⁷ М. Драгоманова до Євгена Федоровича Корша (1810–1897) — російського громадсько-літературного діяча, редактора на-

³⁵ Пчілка Олена. Спогади про Михайла Драгоманова [з фотографіями]. *Україна*. 1926. Кн. 2–3 (17). С. 64.

³⁶ Бужинський М. До гімназійних літ М. П. Драгоманова (Архівні доповнення до споминів Олени Пчілки). *Україна*. 1926. Кн. 2–3 (17). С. 65–69.

³⁷ Від 4 травня 1858 р. Полтава.

уково-критичного місячника «Атеней», який дає змогу пересвідчитися в ґрунтовній літературній підготовці та начитаності юнака, його надзвичайно тверезому та критичному ставленні до прочитаного³⁸ та доповнює спогади попередників. Цей приклад наочно демонструє важливість спогадів як наукового історико-біографічного джерела та чинника, що актуалізує інших для пошуків нових мемуарних джерел для уточнення / доповнення інформації.

Не менш інформативно насиченими є спогади найближчого оточення М. Драгоманова, які проливають світло на окремі сторінки / епізоди його особистого життя, характеризують його манеру спілкування з дітьми. Зокрема, Ірина Володимирівна Антонович залишила ґрунтовні спогади³⁹ про своє дитинство, яке було тісно пов'язане з родиною М. Драгоманова, у будинку якого збиралися діти — сама Ірина (донька В. Антоновича), Ліда (донька М. Драгоманова), Марія (донька М. Старицького), Олександр (молодший брат М. Драгоманова), Володимир (син О. Кістяківського) та ін., детально розказує про його стосунки з дітьми, зміни в манері спілкування з ними й під час обговорення важливих політичних питань із їхніми батьками тощо, що робить образ науковця наближеним для читача.

Оприлюднення різнопланових масивів мемуарних матеріалів самого М. Драгоманова та спогадів про нього, залучення їх до наукових розвідок стало свідченням визнання за мемуарами статусу офіційного історичного / біографічного джерела, яке сприяє зрозумінню важливості всіх чинників, що формували його особистість. Ці джерела привертають увагу дослідників та читачів завдяки відображенню в них його біографічного світу в різних вимірах, де немає більш чи менш важливих — сім'ї, оточення, навчання, естетичних уподобань, наукової та громадської діяльності. Не менш важливим бачиться і роль мемуарного наративу у формуванні міжпоколіннєвого зв'язку наукової та громадської спільноти.

Біографія Миколи Костомарова у фокусі мемуарного наративу «України»

Цілком зрозумілим і очікуваним був інтерес редакції і до особи видатного українського історика та громадського діяча Миколи Костомарова (1817–1885) — соратника Тараса Шевченка по Кирило-Ме-

³⁸ Див.: Айзеншток І. З юнацьких літ М. Драгоманова. *Україна*. 1929. Березень – квітень (33). С. 61–65.

³⁹ Див.: Глушко С. Спомини Ірини Волод. Антонович про М. П. Драгоманова. *Україна*. 1926. Кн. 4 (18). С. 120–134.

⁴⁰ Див.: Додаток 3. «Спогади про Миколу Костомарова на сторінках часопису „Україна”».

фодіївському братству та автора програмних документів організації⁴⁰. Він належить до кола українських інтелектуалів, які впливали на формування не одного покоління істориків, громадських діячів та українського суспільства загалом. Актуалізація постаті Миколи Костомарова, твори та лекції якого були надзвичайно популярні в сучасників далеко за межами України, у науковому та громадському дискурсі першої третини ХХ ст., мали, так би мовити, «наблизити» його до зацікавленого читача, сприяти «реабілітації» його внеску в національне культурне та інтелектуальне надбання. Адже царській владі він не подобався через свою революційну діяльність та наукові погляди. Він одним із перших серед науковців-істориків говорив про дві руські народності — росіян та українців, цим позиціонував окремішність України щодо східного сусіда⁴¹. Революційні події 1917 р. та демократизація суспільно-політичного життя в Україні на цьому тлі сприяла поверненню його постаті в національний простір. М. Грушевський наголошував у сорокову річницю з дня смерті М. Костомарова⁴² про неоплачений борг перед ним, зокрема про недостатнє висвітлення його ролі в історії громадського руху, на чолі якого він протягом десятиліть стояв, розкриття його образу як політичного діяча й ідеолога та як історика, про відсутність повного зібрання його літературних, публіцистичних та наукових творів, які все ще «...зістаються розкидані в різних, здебільшого мало приступних виданнях і мабуть нікому не відомі в цілості»⁴³, а мали б бути зібрані в окремих виданнях і доступні читачам і дослідникам. З огляду на таку невеселу картину щодо представлення постаті М. М. Грушевський акцентує увагу на тому, що до п'ятдесятиріччя його смерті ще 10 років, щоб виправити цю ситуацію та використати цей час для пильнішого вивчення і популяризації його діяльності. Особливу увагу М. Грушевський звертав на проблему творення образу М. Костомарова не як «...легенди, не вироблення іконного ліку мусить бути завданням, а вірне, історичне пізнання дійсної, живої, реальної одиниці, що відбила в собі свою епоху і вплинула на її розвій. Ми не іконописці, а історики. Стаavimo не іконостас, а галерею типових представників нашого громадського руху, в плоті і крові, в сильних і слабких формах їх діяльності. І тому і в матеріялі, що ми публікуємо в сій книжці, вважаючи її задатком більших, багатших і всесторонніших публіка-

⁴¹ Постаць М. Костомарова в сучасному академічному дискурсі ґрунтовно досліджена в монографіях О. Гончар «Микола Костомаров: постаць історика на тлі епохи» (Київ, 2017) та О. Яся «Багатоликий Микола Костомаров» (Київ, 2018).

⁴² Помер 19 квітня 1885 р.

⁴³ Грушевський М. Костомаров і новітня Україна. *Україна*. 1925. № 3. С. 3.

цій, присвячених Костомарову, ми не ретушуємо і не ховаємо нічого, що може дати реальні, конкретні риси його індивідуальності, хоч би вони освітлювали не сильні, а слабкі сторони її. <...> Тим більш, що воно тільки сильніші і ріжче випроваджує, як в кожній світлотіні, ті могутні і високоцінні прикмети, що жили в цій незмірно цікавій, многогранній натурі, вічно пам'ятній в історії нашого життя»⁴⁴. Такий підхід до висвітлення внеску особи суголосний із новітніми біографічними практиками та викликами, спрямованими на відображення живого, стереоскопічного, багатовимірного образу особистості зі всіма її складнощами / «світлотінями», непростими обставинами формування світогляду та життєвих виборів [5]. Ці слова редактора часопису стали програмними для дописувачів і спонукали до пошуку живих свідчень про нього.

Мемуарний спадок М. Костомарова, який складається із записок ученого, його автобіографії та спогадів про нього, розміщений на сторінках «України», і нині є цікавим та авторитетним джерелом, що змальовує багатогранну палітру його життя та ілюструє складні обставини його формування як особистості, громадського діяча та науковця, дає змогу з'ясувати обставини його непростого особистого життя, світоглядні засади його наукового доробку.

Мемуарні джерела біографії М. Костомарова, зокрема його автобіографію, спогади Володимира Менчиця⁴⁵ широко використовували науковці (М. Грушевський, В. Міяковський, І. Айзеншток) у розвідках про нього. Історик, археолог Осип Гермайзе проаналізував автобіографію М. Костомарова, яку опублікував невеликим тиражем (300 прим.) В. Котельніков⁴⁶. Цю автобіографію друкували й раніше в періодичних виданнях⁴⁷, але дослідник оприлюднив її без змін, у такому вигляді, у якому її записала дружина покійного історика з його слів. До цієї автобіографії додані й спомини дружини Костомарова, що були опубліковані у «Вестнику Европы». Значення автобіографії історика Осип Гермайзе вбачав у тому, що вона дає побачити «...духовну постать цього визначного ученого і діяча, що такий глибокий слід полишив і в нашій науці, і на нашому громад-

⁴⁴ Грушевський М. Костомаров і новітня Україна. *Україна*. 1925. № 3. С. 20.

⁴⁵ Див.: Михалевич А. Костомаров в петербурзькій громаді 1860-х рр. З споминів Вол. Менчица. *Україна*. 1925. Кн. 3 (12). С. 66–68.

⁴⁶ Автобіографія Н. И. Костомарова / Под ред. [и с предисл.] В. Котельникова. Москва : Задруга, 1922. 441 с.

⁴⁷ Автобіографію було опубліковано частинами: у зб. «Литературное наследие» (1890); у «Вестнике Европы» (1910); у «Юбилейном сборнике Литературного фонда» (1910); у «Голосе минувшего» (1917).

⁴⁸ Гермайзе О. М. Костомаров в світлі автобіографії. *Україна*. 1925. Кн. 3 (№ 12). С. 79.

ському мисленню»⁴⁸. Розуміючи важливість існування тяглості в боротьбі за національне відродження усіх поколінь української інтелігенції «...людей сорокових років»⁴⁹, до яких належав і М. Костомаров, автор акцентує увагу на потребі вивчати їх досвід, адже з них починалися спроби політичного оформлення прагнень української інтелігенції та її громадської думки⁵⁰. Якраз мемуарні твори давали можливість з'ясувати складність та неоднозначність вибору перед майбутніми представниками української інтелігенції, що припинили стосунки зі своїм класом та самі заробляли собі на життя; спогади свідчили про тривалу і складну еволюцію формування українства М. Костомарова. Цей діяч був найтиповішим представником тогочасної інтелігенції. Його автобіографія містила матеріали, що давали підстави говорити про те, що розрив із дворянством став початком тривожних невірноважених шукань, які були характерні для цього історика та його сучасників. Автобіографічні тексти важливі, щоб зрозуміти складний процес формування його ідентичностей (національної, сімейної, релігійної, професійної тощо) та сприяли налагодженню діалогу між автором та читачем, незалежно від часу їхньої «зустрічі». Увага до мемуарних текстів академічних часописів була декларацією думки редколегії, спрямованої на тогочасних представників української інтелігенції: ішлося про налагодження діалогу поколінь, а спогадові тексти були найвдалішою та найефективнішою формою такої комунікації.

Окремо публікувалися самі тексти мемуарів. Постає М. Костомарова як викладача, що був дуже популярним серед студентів, постає в спогадах В. Менчиця⁵¹, який особисто був знайомий із ним. Зокрема, той зазначає, що на його лекціях «...ревище стояло від оплесків та вигуків. Неначе вченому, як театральному артистові, потрібні оплески»⁵². Згадуючи виступи історика на таємних зібраннях української інтелектуальної еліти в Петербурзі (М. Костомаров, П. Куліш, М. Білозерський, Я. Кухаренко та ін.), автор занурює читача в непрості стосунки всередині спільноти, аналізує погляди вченого на перспективи існування української мови, культурної місії духовен-

⁴⁹ Це була професійна інтелігенція (літератори, педагоги, учені та ін), що жила з власного літературного чи службового заробітку, хоча часто вони були вихідцями з поміщицького середовища.

⁵⁰ Гермайзе О. М. Костомаров в світлі автобіографії. *Україна*. 1925. Кн. 3 (№ 12). С. 79.

⁵¹ Менчиць Володимир Амвросійович (1837, с. Вчорайше (нині с. Ружинського р-ну Житомир. обл.) – 16.03.1916, Київ) – фольклорист.

⁵² Михалевич А. Костомаров в петербурзькій громаді 1860-х рр. 3 споминів Вол. Менчица. *Україна*. 1925. Кн. 3 (№ 12). С. 66.

ства тощо. А. В. Верзілов (Верзілов)⁵³ у спогадах згадує слова В. Антоновича про Костомарова: «...у Костомарова багато грузу — Костомаров государственный»⁵⁴, тим самим підкреслюючи різні манери викладу матеріалу — суху, аналітичну у В. Антоновича та «широкого розмашистого Костомарівського оповідання»⁵⁵. М. Костомаров бачиться авторові як історик, художник, побутовець із романтичною «закрасою», а В. Антонович — як аналітик, соціолог. У досить стислих за обсягом спогадах автор здійснює порівняльну характеристику цих особистостей, знаходячи і спільні, і відмінні риси. Зокрема, наголошує, що в обох було по дві душі: в Антоновича — польсько-українська, а в Костомарова — московсько-українська; різні були погляди на релігію: Костомаров — віруюча людина, Антонович — позитивіст, що в Євангелії бачив сліди анімізму тощо. Публікування таких матеріалів давало гарне підґрунтя для майбутніх наукових розвідок та спонукало до роздумів про масштаби особистостей, які мали великий вплив на розвиток української історичної науки та історії.

Більш інтимними були спогади доньки Данила Мордовцева Віри Мордовцевої-Александрової — «Микола Іванович Костомаров і його приятелі (Дещо з споминів)». Авторка була особисто знайома з істориком, згодом підтримувала добрі стосунки з Аліною Леонтіївною (Крагельською) Костомаровою, була свідком його саратовського періоду життя та зустрічалася з ним пізніше в Петербурзі. Місію своїх спогадів вона вбачала в тому, щоб відтворити «...живий образ Миколи Івановича у всій його оригінальній суті з усіма його привабливими властивостями і усіма його химеріями і чудернацтвами»⁵⁶. Основою цих спогадів були її особисті враження та згадки її батьків Анни Никанорівни⁵⁷ та Данила Лукича Мордовцевих. Родина Мордовцевих познайомилася з М. Костомаровим у Саратові, де останній відбував адміністративне заслання. Докладно змальовані стосунки Миколи Івановича та Анни Никанорівни, які, за висловом Віри, мали багато спільного «...в характері, психічних властивостях, манірі поводитися. В обох була надзвичайна жива уявність, палка любов до всього незвичайного, до всього, що виходило за межі повсякчасности,

⁵³ Верзілов (Верзілов) Аркадій Васильович (10.12.1867, с. Ковчин (нині с. Куликівського р-ну Черніг. обл.) – 14.07.1931, Чернігів) – історик-краєзнавець, архівіст, педагог, громад. діяч. Учень В. Антоновича.

⁵⁴ Антонович і Костомаров. З споминів А. В. Верзілова. *Україна*. 1928. Кн. 6 (№ 31). С. 82.

⁵⁵ Там само. С. 83.

⁵⁶ Мордовцева-Александрова В. Микола Іванович Костомаров і його приятелі (Дещо з споминів). 1927. Кн. 5 (№ 24). С. 69.

⁵⁷ Мордовцева (Пасхалова-Мордовцева) Анна Никанорівна (уроджена – Залетаєва, 1823–1885) – російська поетеса, прозаїк та етнограф.

обидва вони швидко захоплювалися чим-небудь і в своєму захопленні не знали міри; але, дійшовши у своєму захопленні до апогея, починали швидко стигнути і переходити до нового захоплення і т. д.»⁵⁸. Їхні зацікавлення мали широкий діапазон — практикування гіпнозу, запускання повітряної кулі (балона), астрономія, інсценізація «здобуття козаками турецької фортеці» тощо⁵⁹. Відображені в мемуарах стосунки М. Костомарова з Д. Л. Мордовцевим уже в Петербурзі, із матір'ю Тетяною Петрівною, яка все життя присвятила йому, описано близьке оточення вченого (кухарки, покоївки, аптекарі та ін.), гостей, які відвідували родину Костомарових (родини Неслуховських, Новицьких, О. М. Пипін, [А. Р.] Церетелі, В. Г. Котельников), з'ясовано стосунки Д. Л. Мордовцева з А. Л. Костомаровою після смерті Миколи Івановича тощо. Цінність цих спогадів вимірюється різнобарвною палітрою особистісних характеристик, за М. Грушевським, «світлотінями» видатної та неординарної особистості, яка мала вплив на не одне покоління українського суспільства. Публікації цих мемуарних наративів сприяли налагодженню комунікації в науковому та суспільному середовищі.

Висновки. Еволюція мемуарної традиції в 20–30-х рр. ХХ ст. відбувалася в умовах паралельного існування «вуанівського ренесансу» української академічної науки та активного формування радянської історіографії та ідеології, що змушувало науковців зважати на історичні реалії. Академічна українська спільнота розглядала мемуари у двох вимірах: як інструмент академічної / суспільної комунікації задля консолідації української наукової думки і суспільства на тлі потреби формувати національну / соціокультурну ідентичність; як історико-біографічне джерело. Такий підхід підніс роль мемуарного наративу, оприлюдненого на сторінках часопису «Україна», як важливого джерелознавчого сегмента української історіографії та комунікативного ресурсу академічної спільноти. Важливим бачиться і розуміння редколегією журналу значення мемуарів у контексті соціальної комунікації як механізму трансляції / впливу в суспільстві національно орієнтованих смислів, а самого часопису — як майданчика для формування кола національних героїв задля створення спільних цінностей в українському соціокультурному середовищі, основою якого стали життєві принципи провідних громадсько-культурних та наукових діячів, що яскраво простежувалися на сторінках мемуарних текстів. «Пропускаючи» через себе досвід Іншого, у нашому випадку — видатних діячів української історії ХІХ ст., знаних науков-

⁵⁸ Мордовцева-Александрова В. Микола Іванович Костомаров і його приятелі (Дещо з споминів). 1927. Кн. 5 (№ 24). С. 71.

⁵⁹ Там само. С. 73–77.

ців, читач ставав свідком становлення світоглядних засад героїв спогадів, умов формування їх ідентичностей, складнощів прийняття важливих доленосних рішень, що відбувалося на тлі важких життєвих колізій. У цій діяльності мемуари посіли своє, специфічне місце як найцікавіший і найпопулярніший наратив для налагодження міжпоколінневої та наукової комунікації.

Мемуари, надруковані на сторінках «України», стали невіддільною частиною національного історичного дискурсу, що дало змогу актуалізувати в суспільстві роль окремих діячів / героїв на прикладі спогадів М. Драгоманова та М. Костомарова в боротьбі за національні права українців, показати тяглість національної історії та історичної науки. Різні форми репрезентацій мемуарів демонстрували розширення меж їх потенційних можливостей через долучення до них архівних документів, фотоматеріалів тощо.

1. Буряк Л. І. Комеморативні практики у діяльності Історичної секції Всеукраїнської Академії наук / Л. І. Буряк // Національна та історична пам'ять : зб. наук. праць. – Київ, 2012. – Вип. 2. – С. 109–126.
2. Буряк Л. І. Українська академічна біографіка: винайдення форми (біографічні студії у контексті революційних трансформацій початку ХХ ст.) / Л. І. Буряк // Українська біографістика. – 2019. – Вип. 17. – С. 18–36. <https://doi.org/10.15407/ub.17.018>
3. Буряк Л. І. Біографічний світ Лесі Українки: поворот до візуального / Л. І. Буряк // Українська біографістика. – 2021. – Вип. 21. – С. 39–61. <https://doi.org/10.15407/ub.21.039>
4. Любовець Н. І. Мемуарна складова академічного збірника «За сто літ»: основні жанри та сюжети / Н. І. Любовець // Українська біографістика. – 2019. – Вип. 17. – С. 93–112. <https://doi.org/10.15407/ub.17.093>
5. Ляшко С. М. Постійна комісія УАН–ВУАН для складання біографічного словника діячів України: персонологічний вимір / С. М. Ляшко // Українська біографістика. – 2015. – Вип. 2. – С. 42–81. <https://doi.org/10.15407/ub.12.042>
6. Попик В. І. Вітчизняна біографіка в умовах трансформацій інтелектуального і духовного життя суспільства / В. І. Попик // Українська біографістика. – 2020. – Вип. 20. – С. 149–171. <https://doi.org/10.15407/ub.20.149>
7. Руденко Ю. Ю. Консолідаційна модель національної ідентичності: від теорії суверенітету до теорії політичної модернізації : монографія / Ю. Ю. Руденко. – Київ : «Видавництво Людмила», 2020. – 364 с.
8. Савчук І. Михайло Грушевський та журнал «Україна» (проблемно-тематичний аналіз публікацій) / Інна Савчук // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. 14–15. – 2011. – С. 274–285.
9. Савчук І. І. Журнал «Україна» у розвитку української історіографії першої третини ХХ ст. / Інна Савчук : автореф. дис... канд. іст. наук : 07.00.06 / Черкас. нац. у-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси, 2014. – 20 с.

REFERENCES

1. Buriak, L. I. (2012). Komemoratyvni praktyky u diialnosti Istorychnoi seksiii Vseukrainskoi Akademii nauk. [Commemorative practices in the activity of the Historical section of the Ukrainian Academy of Science]. *Natsionalna ta Istorychna Pamiat*, 2, 109-126. [In Ukrainian].
2. Buriak, L. I. (2021). Biohrafichnyi svit Lesi Ukrainky: povorot do vizualnoho. [The biographical world of Lesya Ukrainka in the context of visual turn]. *Ukrainska Biohrafistyka = Biographistica Ukrainica*, 21, 18-36. <https://doi.org/10.15407/ub.21.039> [In Ukrainian].
3. Buriak, L. (2019). Ukrainska akademichna biohrafika: vynaidennia formy (biohrafichni studii u konteksti revoliutsiinykh transformatsii pochatku 20 st. [Ukrainian academic biography: the invention of the form (biographical studies in the context of revolutionary transformations of the early twentieth century)]. *Ukrainska Biohrafistyka = Biographistica Ukrainica*, 17, 39-61. <https://doi.org/10.15407/ub.17.018> [In Ukrainian].
4. Liubovets, N. I. (2019). Memuarna skladova akademichnoho zbirnyka "Za sto lit": osnovni zhanry ta ciuzhety. [Memorial component of the academic collection "Over a Hundred Years": main genres and subjects]. *Ukrainska Biohrafistyka = Biographistica Ukrainica*, 17, 193-112. <https://doi.org/10.15407/ub.17.093>. [In Ukrainian].
5. Liashko, S. M. (2015). Postiina komisiia UAN–VUAN dlia skladannia biohrafichnoho slovnyka diiachiv Ukrainy: personolohichni vymir. [UAS-AUAS Standing Committee for compiling Biographical Dictionary of Ukrainian public figures : personal dimension]. *Ukrainska Biohrafistyka = Biographistica Ukrainica*, 12, 42-81. <https://doi.org/10.15407/ub.12.042>. [In Ukrainian].
6. Popyk, V. I. (2020). Vitchyzniana biohrafika v umovakh transformatsii intelektualnoho i dukhovnoho zhyttia suspilstva [Domestic Biography Through Intellectual and Spiritual Transformations of Society]. *Ukrainska Biohrafistyka = Biographistica Ukrainica*, 20, 149-171. <https://doi.org/10.15407/ub.20.149>. [In Ukrainian].
7. Rudenko, Yu. Yu. (2020). *Konsolidatsiina model natsionalnoi identychnosti: vid teorii suverenitetu do teorii politychnoi modernizatsii : monohrafiia [Consolidation model of national identity: from the theory of sovereignty to the theory of political modernization]*. Kyiv, Ukraine: Vydavnytstvo Lyudmila. [In Ukrainian].
8. Savchuk, I. (2011). Mykhailo Hrushevskyyi ta zhurnal "Ukraina" (problemno-tematychnyi analiz publikatsii). [Mykhailo Hrushevsky and the magazine "Ukraine" (the problem-thematic analysis of the publikation)]. *Drohobytskyi Kraieznavchyi Zbirnyk*, 14-15, 274-285. [In Ukrainian].
9. Savchuk, I. (2014). *Zhurnal "Ukraina" u rozvytku ukrainskoi istoriohrafii pershoi tretyny 20 st.: avtoref. dys... kand. ist. nauk : 07.00.06 / [The magazine "Ukraine" at the development of the Ukrainian history of the first third of the 20th century]*. (Extended abstract of PhD dissertation). Cherkas. nats. un-t im. B. Khmelnytskoho, Cherkasy, Ukraine. [In Ukrainian].

Додаток 1**Спогади про видатних діячів на сторінках часопису «Україна»****Володимир Антонович:**

1. Антонович і Костомаров. З споминів А. В. Верзилова / А. В. Верзилов // Україна. – 1928. – Кн. 6 (31). – С. 82–83.
2. Егунова-Щербина С. Пам'яті В. Б. Антоновича (Сторінка споминів) / С. Егунова-Щербина // Україна. – 1928. – Кн. 5 (30). – С. 94–98.
3. [Міяковський В.]. Нові сторінки з автобіографії В. Б. Антоновича / В. Міяковський // Україна. – 1924. – Кн. 1–2. – С. 151–160.
4. Невидані спогади В. Г. Ляскоронського за Володимира Боніфатієвича Антоновича як професора // Україна. – 1928. – Кн. 6 (31). – С. 70–82.
5. Невидані спомини І. М. Каманіна про В. Б. Антоновича // Україна. – 1928. – Кн. 6 (31). – С. 66–70.

Іван Франко:

1. Лизанівський І. Франко в роках 1911–12 (Уривки із споминів) / І. Лизанівський // Україна. – 1926. – Кн. 6 (20). – С. 175–179.
2. Романович-Ткаченко Н. Доктор Іван Франко (Малюнки зі споминів) / Наталія Романович-Ткаченко // Україна. – 1927. – Кн. 4 (23). – С. 151–155.

Тарас Шевченко:

1. Ананьєв О. Зі споминів про Тараса Шевченка / О. Ананьєв // Україна. – 1930. – Березень–квітень. – С. 105–109.
2. Олександрів О. Шевченко на Черкащині (в спогадах сучасників) / О. Олександрів // Україна. – 1925. – Кн. 1–2 (11). – С. 157–160.
3. Русов О. Спомини про празьке видання «Кобзаря» / О. Русов // Україна. – 1907. – Т. 1. – Кн. 2. – С. 25–136.
4. Савченко Ф. Дещо з споминів родини поета / Ф. Савченко // Україна. – 1925. – Кн. 1–2 (11). – С. 160–161.

Пантелеймон Куліш:

1. Бужинський М. Звільнення Куліша з-під цензури «III отделения» / М. Бужинський // Україна. – 1926. – Кн. 1 (16). – С. 77.
2. Скугар-Скварський М. Спомини про П. О. Куліша / М. Скугар-Скварський // Україна. – 1930. – Липень–серпень (42). – С. 80–84.
3. Шевелів Б. Звільнення П. О. Куліша з підданства Росії / Б. Шевелів // Україна. – 1928. – Кн. 1 (26). – С. 126–134.

Михайло Максимович:

1. Данилов В. М. О. Максимович на київській кафедрі / В. Данилов // Україна. – 1929. – Травень–червень (34). – С. 92–95.

Михайло Коцюбинський:

1. Козуб С. Рід Михайла Коцюбинського і його дитячий вік / С. Р. Козуб // Україна. – 1928. – Кн. 3 (28). – С. 70–87.
2. Коцюбинський Х. Кілька слів про мого брата М. М. Коцюбинського / Х. Коцюбинський // Україна. – 1927. – Кн. 1–2 (21). – С. 194–195.

Додаток 2

**Спогади про Михайла Драгоманова
на сторінках часопису «Україна»**

1. Бужинський М. До гімназійних літ М. П. Драгоманова (Архівні доповнення до споминів О. Пчілки) / М. Бужинський // Україна. – 1926. – Кн. 2–3 (17). – С. 65–69.
2. Возняк М. Із зносин М. П. Драгоманова з Галичиною / М. Возняк // Україна. – 1926. – Кн. 5 (19). – С. 137–155.
3. Возняк М. До історії місії М. Драгоманова / М. Возняк // Україна. – 1929. – Січень – лютий (32). – С. 48–72.
4. Глушко С. Спомини Ірини Волод. Антонович про М. П. Драгоманова / С. Глушко // Україна. – 1926. – Кн. 4. – С. 120–134.
5. Житецький І. Останній виїзд М. П. Драгоманова за кордон / Ігнат Житецький // Україна. – 1926. – Кн. 2–3 (17). – С. 29–37.
6. Пчілка Олена. Спогади про Михайла Драгоманова [з фотографіями] / Олена Пчілка // Україна. – 1926. – Кн. 2–3 (17). – С. 38–64.
7. Шамрай С. Уривок споминів Ол. Ол. Русова про М. П. Драгоманова / С. Шамрай // Україна. – 1926. – Кн. 2–3 (17). – 97–99.

Додаток 3

**Спогади про Миколу Костомарова
на сторінках часопису «Україна»**

1. Антонович і Костомаров. З споминів А. В. Верзилова / А. В. Верзилов // Україна. – 1928. – Кн. 6 (31). – С. 82–83.
2. Бухбіндер Н. Кілька записок М. І. Костомарова з 1869–1870 років / Н. Бухбіндер // Україна. – 1929. – Жовтень – листопад (37). – С. 70–72.
3. Гермайзе О. М. Костомаров в світлі автобіографії / О. М. Гермайзе // Україна. – 1925. – Кн. 3 (12). – С. 79–87.
4. Михалевич А. Костомаров в петербурзькій громаді 1860-х рр. Зі споминів В. Менчица / А. Михалевич // Україна. – 1925. – Кн. 3 (12). – С. 66–68.
5. Мордовцева-Александрова В. Микола Іванович Костомаров і його приятелі (Дещо з споминів) / В. Мордовцева-Александрова // Україна. – 1927. – Кн. 5 (24). – С. 69–98.

Рукопис одержано 1.11.2021 р.

Nadiia LYUBOVETS, Ph.D. (History), Head, Department of Theory and Methods of Biobibliography, Institute of Biographical Research, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

Memoir narrative of the magazine “Ukraine”: Authors / heroes and forms of representations.

The aim of the work is to consider the memoir narrative of the journal “Ukraine” in the AUAS (All-Ukrainian Academy of Sciences) dimension, its characteristic features in the source study and communicative context, various forms of representation, the circle of heroes / authors, its role in the formation of national history and ideology/identity. *The research methodology* is based on the use of general scientific methods of systematization and classification, the principles of historicism, objectivity and discourse analysis (the method of researching con-

tent). *The scientific novelty* of the article lies in the consideration of the memoir narrative of the journal “Ukraine” as a solid and authoritative historical and biographical source of Ukrainian historiography and an instrument of communication in the scientific and social environment for the establishment of national ideology / identity in the difficult conditions of the onset of Soviet power. **Conclusions.** The memoir narrative of the magazine “Ukraine” is considered as an important source study segment of Ukrainian historiography, a fundamental historical and biographical source, a communicative resource of the academic community and society, a mechanism for broadcasting / influencing Ukrainian science on society to form nationally oriented meanings and create a circle of its heroes. It is noted that the memoirs published on the pages of “Ukraine” became an integral part of the national historical discourse, which allowed to actualize in society the role of individual figures / heroes on the example of memoirs of M. Drahomanov and M. Kostomarov in the struggle for national rights of Ukrainians. history and historical science in order to consolidate Ukrainian society and form a national / socio-cultural identity.

Key words: magazine “Ukraine”, memoirs, memoir narrative, author / heroes, academic and public discourse, communication.